



## Lise Öğrencilerinin Siber Duyarlılık, İnternet Bağımlılığı ve İnsani Değerlerinin İncelenmesi<sup>1</sup>

### Investigation of High School Students' Cyber Sensitivity, Internet Addiction and Humanistic Values

İsa KILINÇ<sup>2</sup>, Şemseddin GÜNDÜZ<sup>3</sup>

**Öz:** Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler ile internet bağımlılığı ve siber zorbalığa duyarlılık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Kişisel Bilgi Formu ile birlikte İnternet Bağımlılığı, İnsani Değerler ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık ölçekleri aynı anda uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini farklı illerde öğrenim gören lise öğrencileri oluştururken, çeşitli lise türlerinden rastgele seçilen 774 öğrenci araştırmanın örneklemini içerisinde yer almıştır. Araştırma sonucu, internet bağımlılık puanı yüksek olan öğrencilerin insani değerler puanının düşük olduğu tespit edilmiş, ancak internet bağımlılığı ile siber zorbalığa duyarlılık arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Siber zorbalığa duyarlılığın insani değerlerle kısmen ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin siber zorbalığa duyarlıklarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ailesiyle yaşayan öğrencilerin yurtdışı kalan öğrencilere göre sahip oldukları insani değerlerin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

**Anahtar kelimeler:** İnternet bağımlılığı, siber zorbalığa duyarlılık, insani değerler

**Abstract:** The purpose of this research is to determine the relationship between the humanistic values of the students being educated in high schools and the sensitivity related to internet addiction and cyber bullying. Quantitative method is applied in this research. In this context, the scales related to Internet addiction, humanistic values and cyber bullying are used

<sup>1</sup> Bu makale, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanmış olan "Lise Öğrencilerinin Siber Duyarlılık, İnternet Bağımlılığı ve Sosyal Değerlerinin İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

<sup>2</sup> Öğretmen, Meram Ali Yaman Ortaokulu, asimucrim@hotmail.com

<sup>3</sup> Yrd.Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi BÖTE Bölümü, semseddin@gmail.com

simultaneously along with personal Information forms. While the students, who are being educated in high schools in various cities, 774 students selected randomly from different types of high schools participated in the sample of the research. The result of the research indicates that the students with higher internet addiction scores have lower humanistic values however it is not clear whether there is a significant relationship between internet addiction and cyber bullying. It is determined that the sensitivity of female students related to cyber bullying is higher than the male students'. Also the students staying with their parents have higher humanistic values than the ones staying in the dormitories.

**Keywords:** *Internet addiction, regarding cyberbullying awareness, humanistic values*

## 1. GİRİŞ

İnternet teknolojisinde yaşanan gelişmeler, internetin kullanılma oranını artırmakta ve günlük yaşantımızın bir parçası haline getirmektedir. Gelişen teknoloji hayatı bir yandan kolaylaştırmakla birlikte yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu risklerden birisi de internet bağımlılığıdır. İnternet bağımlılığı üzerine ilk çalışmayı yapan kişilerden olan Young (2007)'a göre internet bağımlılığı, insanların sosyal ilişkilerinde ve mesleki yaşantılarında problemlere sebep olacak seviyede etkileyebilen klinik bir rahatsızlıktır.

Ayas, Çakır ve Horzum (2011)'un bağımlılıkla ilgili yapmış oldukları incelemeler sonucunda bağımlılığın; agresif davranışlar, şiddet eğilimleri, kişilikte meydana gelen değişimler, duygularda azalma, öğrenme problemleri, dikkat eksikliği, psikomotor gelişimde aksaklıklar, fiziki sağlık problemleri, görme bozuklukları, sosyal ilişkilerde bozulma, okul derslerindeki başarının düşmesi, kaygının artması, gerçeklerle yüzleşmekten kaçınma gibi birçok fiziksel ve psikolojik problemlere neden olduğunu tespit etmişlerdir.

İnternet bağımlılığının yanında ortaya çıkan bir başka olumsuz durum ise siber zorba davranışlardır. Arıca (2009) siber zorbalığı, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak yapılan zarar verme davranışları olarak tanımlamaktadır. Siber zorbalığa karşı alınabilecek başlıca önlem, duyarlı olmaktır. Bayezid (2000)'e göre duyarlılık, riskli olabilecek uyarılardan uzak durmak ve karşılaşmamak için tedbirli davranmaktır. Siber zorbalık eylemlerinin etkilerine maruz kalınmaması ya da en az seviyeye indirilebilmesi için internet kullanıcılarının, siber zorbalık eylemlerinin etkilerinin farkında olması ve bunlara karşı tedbir alması siber duyarlılık olarak nitelendirilebilir. Mishna, McLuckie ve Saini (2009) gençlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine rahat biçimde ulaşma ve siber zorbalıkta zorbanın kimliğini gizleyebilme olanaklarının artmasının siber zorbalığın yaygınlaşmasına neden olduğunu açıklamışlardır.

İnternet bağımlılığı, bireylerin yaşantılarını ve taşıdıkları değerleri değiştirebilmektedir. Dilmaç (1999)'a göre değerler, insanların tutum ve davranışlarını etkileyen, belirleyen ve biçimlendiren önemli bir etkidir. Durmuş

(1996)'a göre ise değerler; kişinin tutum, düşünce, davranış ve eserlerinde birer ölçüt olarak ortaya çıkar ve toplum yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bazı araştırmacılar değerleri alt başlıklar halinde ele almışlardır. Güngür (1998) değerleri; teorik, estetik, dini, ahlaki, iktisadi, sosyal ve siyasi olmak üzere yedi boyutta incelemiştir. Schwartz (1994) kendi adını taşıyan Schwartz Değerler Envanteri'nde değerleri; hazcılık, uyarım, başarı, güç, uyma, evrenselcilik, özyönelim, geleneksellik, iyilikseverlik ve güvenlik olmak üzere 10 maddede incelemiştir. Dilmaç (2007) ise değerleri; sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü olmak üzere altı boyutta incelemiştir.

Dünya genelinde kişiler tarafından yaygın bir şekilde kullanılan internetin yaygınlaşmasıyla birlikte internet bağımlılığı ve siber zorbalık kavramları da ortaya çıkmıştır. İnternet bağımlılığının bireylerin sahip oldukları değerler üzerinde etkisinin olabileceği tahmin edilmektedir. İnternet kullanıcılarının siber zorbalıklara maruz kalmamaları için bu ortamlara ilişkin duyarlılık bilinci taşımalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple internet bağımlılığının, siber zorbalığa duyarlılığın ve sahip olunan insani değerlerin birlikte ele alınması faydalı olacaktır. Bu araştırmanın amacı: lise öğrencilerinde internet bağımlılığı, insani değerler ve siber duyarlılık arasında ne tür bir ilişkinin olduğunu araştırmaktır.

## **2. YÖNTEM**

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni ve örnekleme; kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

### **2.1. Araştırmanın Modeli**

Lise öğrencilerinin siber duyarlılık, internet bağımlılığı ve insani değerlerinin incelendiği bu çalışmada nicel araştırma tekniklerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2011) ilişkisel tarama modelini iki ya da daha çok değişken arasında birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeye yönelik bir model olarak tanımlamıştır.

### **2.2. Evren ve Örneklem**

Araştırmanın evrenini farklı illerde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmuştur. Farklı lise türlerinin evrendeki oranına göre belirlenen 774 öğrenci araştırmanın örnekleme içinde yer almıştır. Bu çalışmada farklı lise türlerinde farklı değerlerin ortaya çıkma beklentisi, tabakalı örnekleme yöntemini gerekli kılmıştır. Tabakalı örnekleme; sınırları saptanmış bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılır. Burada önemli olan, evren içindeki alt tabakaların varlığından yola çıkarak evren üzerinde çalışmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2005).

Örnekleme giren öğrencilerin cinsiyet ve öğrenim gördükleri sınıflara göre dağılımları Tablo 1'de görülmektedir.

**Tablo 1.** Örnekleme giren öğrencilerin demografik özelliklere göre dağılımı

Değişkenler	Gruplar	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kız	419	54.13
	Erkek	355	45.87
	Toplam	774	100
Sınıf	9. Sınıf	244	31.52
	10. Sınıf	240	31.01
	11. Sınıf	138	17.83
	12. Sınıf	152	19.64
	Toplam	774	100

Tablo 1'e bakıldığında cinsiyet açısından örnekleme giren öğrencilerin % 54.13'ünü kız, %45.87'sini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin sınıf düzeylerine bakıldığında ise örnekleme giren öğrencilerin, %31.52'sini 9. sınıf, %31.01'ini 10. sınıf, %17.83'ünü 11. sınıf ve % 19.64'ünü 12. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

### 2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyini belirlemek için Young (1996) tarafından hazırlanan ve Bayraktar (2001) tarafından Türkçeye uyarlanan "İnternet Bağımlılık Ölçeği" (İB) kullanılmıştır. Likert tipi bu ölçekte katılımcılardan "Hiçbir Zaman", "Nadiren", "Arada sırada", "Çoğunlukla", "Çok sık" ve "Devamlı" seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmektedir.

Lise öğrencilerinin sahip oldukları insani değerleri belirlemek için Dilmaç (2007) tarafından hazırlanan "İnsani Değerler Ölçeği" (İD) kullanılmıştır. Bu ölçek 6 boyuttan ve 42 kriterden oluşmaktadır. Bu boyutlar; sorumluluk (7 madde), dostluk (7 madde), barışçı olma (7 madde), saygı (7 madde), hoşgörü (7 madde), dürüstlük (7 madde) kavramlarından oluşmaktadır. Likert tipi olan bu ölçekte maddeler Hiçbir zaman, Nadiren, Ara sıra, Sık sık, Her zaman şeklinde 5 basamaktan oluşmaktadır.

Lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılıklarını ölçmek için Tanrıku, Kınay ve Arıcak (2013) tarafından hazırlanan "Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği" (SZD) kullanılmıştır. Ölçek tek boyuttan ve 14 maddeden oluşmakta olup üçlü (Evet, Bazen, Hayır) seçenekler üzerinden yanıtlanmaktadır.

Öğrencilerin demografik özelliklerini (cinsiyet, sınıf, okul türü, ailenin gelir durumu, velilerin eğitim seviyesi vb...) belirlemek için araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

## 2.4. Verilerin Analizi

Araştırmayla ilgili veri toplama araçları uygulandıktan sonra, herbir veri seti araştırmacılar tarafından tek tek kontrol edilip kod yönergesine göre kodlandıktan sonra bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan veriler çeşitli kategorilere göre işlenmiş ve Microsoft Excel ve “SPSS” paket programı kullanılarak istatistiksel analizler yapılmıştır.

Öncelikle toplanan verilerin aritmetik ortalama, standart spma, yüzde ve frekansları hesaplanmıştır. Öğrencilerin internet bağımlılığı, insani değerler ve siber zorbalığa duyarlılık ölçeklerindeki puan ortalamalarının cinsiyet, ikamet yeri, aile ile birlikte yaşama durumu, anne eğitim düzeyi, internet bağlantısına sahip olma ve haftada kullanılan internet süreleri açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Öğrencilerin internet bağımlılığı, insani değerler ve siber zorbalığa duyarlılık ölçeklerindeki puan ortalamalarının okul türü, sınıf, gelir durumu, baba eğitim düzeyi açısından farklılaşma durumunu ortaya koymak amacıyla tek yönlü varyans analizi (F testi) kullanılmıştır. Farklılaşmaları tespit etmek amacıyla ise Scheffe testi yapılmıştır. Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeyleri ile siber zorbalığa duyarlılık ve insani değerlere sahip olma durumları arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Verilerin analizinde ölçek türlerine göre aşağıdaki değerlendirme tabloları dikkate alınmıştır.

**Tablo 2.** İnternet bağımlılığı, insani değerler ve siber zorbalığa duyarlılık ölçeği değerlendirme tablosu

	Ölçek Puan Aralığı	Durum Değerlendirmesi
<b>İnternet Bağımlılığı Ölçeği</b>	0 - 50 Puan	İB Belirtisi Göstermeyenler
	51 - 79 Puan	Sınırlı İB Belirtisi Gösterenler
	80 ve Üzeri Puan	İnternet Bağımlısı
<b>İnsani Değerler Ölçeği</b>	42 - 75 Puan	Çok Düşük
	76 - 109 Puan	Düşük
	110 - 143 Puan	Orta
	144 - 177 Puan	Yüksek
	178 ve Üzeri Puan	Çok Yüksek
<b>Siber Zorbalığa Duyarlılık Ölçeği</b>	14 – 23 Puan	Düşük
	24 – 33 Puan	Orta
	34 ve Üzeri Puan	Yüksek

İnternet Bağımlılık Ölçeği toplam 20 maddeden oluşmakta ve ölçekten en yüksek 100, en düşük 0 puan alınabilmektedir. Ölçekten 0-50 arası puan alanlar “internet bağımlısı belirtisi göstermeyenler”, 51-79 puan alanlar “sınırlı internet bağımlısı belirtisi gösterenler”, 80 ve üzeri puan alanlar “internet bağımlısı” olarak nitelendirilmektedir.

İnsani Değerler Ölçeği toplam 42 maddeden oluşmakta ve ölçekten en yüksek 210, en düşük 42 puan alınabilmektedir. Durum değerlendirilmesinde ölçekten alınabilecek en yüksek puandan, ölçekten alınabilecek en düşük puan çıkarılmış ve değerlendirme kategorisine bölünmüştür ((210-42)/5). Alınabilecek en düşük puana bulunan sayı eklenerek kategoriler oluşturulmuştur. Ölçekten 42-75 puan alanlar “çok düşük”, 76-109 arası puan alanlar “düşük”, 110-143 puan alanlar “orta”, 144-177 puan alanlar “yüksek”, 178 ve üzeri puan alanlar “çok yüksek” olarak nitelendirilmektedir.

Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği toplam 14 maddeden oluşmakta ve ölçekten en yüksek 42, en düşük 14 puan alınabilmektedir. Durum değerlendirilmesinde ölçekten alınabilecek en yüksek puandan, ölçekten alınabilecek en düşük puan çıkarılmış ve değerlendirme kategorisine bölünmüştür ((42-14)/3). Alınabilecek en düşük puana bulunan sayı eklenerek kategoriler oluşturulmuştur. Ölçekten 14-23 puan alanlar “düşük”, 24-33 puan alanlar “orta”, 34 ve üzeri puan alanlar “yüksek” olarak nitelendirilmektedir.

### 3. BULGULAR

Bu bölümde lise öğrencilerine uygulanan internet bağımlılığı ölçeği, insani değerler ölçeği, siber zorbalığa duyarlılık ölçeği ile öğrencilerin demografik bilgilerini tespit formundan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Ölçeklerden elde edilen bulgular başlıklar halinde ve tablolarla sunulmuştur.

**Tablo 3.** Lise öğrencilerinin İB, İD ve SZD ölçeklerine ilişkin bulguları

Ölçekler	Değişkenler	N	%	$\bar{X}$	S	En Düşük	En Yüksek
İBÖ	Bağımlı Olmayan	740	95.61				
	Sınırlı Bağımlı	33	4.26	18.09	15.34	0.00	89.00
	Bağımlı	1	0.13				
İDÖ	Çok Düşük	2	0.26				
	Düşük	11	1.42				
	Orta	152	19.64	157.1	19.56	68.00	210.00
	Yüksek	514	66.41				
SZDÖ	Çok Yüksek	95	12.27				
	Düşük	53	6.85				
	Orta	239	30.88	34.35	6.22	14.00	42.00
	Yüksek	482	62.27				

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunda internet bağımlılığı problemine rastlanmamıştır. Lise öğrencilerinin yaklaşık %86'sının orta ya da yüksek derecede insani değerlere sahip oldukları bulunmuştur. Yine araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %7'sinin siber zorbalığa duyarlılık düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 4 elde edilmiştir.

**Tablo 4.** Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	p
<b>İnternet Bağımlılığı Ö.</b>	Kız	419	13.80	15.00	6.20	0.01
	Erkek	355	20.60	15.44		
<b>Siber Zorbalığa Duyarlılık Ö.</b>	Kız	419	34.90	6.46	7.21	0.01
	Erkek	355	33.70	5.86		
<b>İnsani Değerler Ö.</b>	Kız	419	156.75	18.34	2.61	0.00
	Erkek	355	153.06	20.98		

Kız ve erkek lise öğrencilerinin internet bağımlılığı durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 6.20$ ;  $p< 0.05$ ). Bu bulgulara göre erkek lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinin, kız lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Kız ve erkek lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 7.21$ ;  $p< 0.05$ ). Bu bulgulara göre kız lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık düzeylerinin, erkek lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Kız ve erkek lise öğrencilerinin insani değerlere sahip olma durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 2.61$ ;  $p< 0.05$ ). Bu bulgulara göre kız lise öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler düzeylerinin, erkek lise öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin ailelerinin yanında ya da yurttan kalma durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 5 elde edilmiştir.

**Tablo 5.** Lise öğrencilerinin ikamet yerlerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	İkamet Yeri	N	$\bar{X}$	S	t	p
<b>İBÖ</b>	Aileyle	615	16.90	15.73	0.05	0.95
	Yurttan	159	16.98	14.94		
<b>SZDÖ</b>	Aileyle	615	34.14	6.20	2.90	0.08
	Yurttan	159	33.60	6.24		
<b>İDÖ</b>	Aileyle	615	156.38	19.20	3.71	0.00
	Yurttan	159	149.93	20.67		

Aileleriyle birlikte yaşayan lise öğrencileri ile yurttan kalan öğrencilerin internet bağımlılığı durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t = 0.05$ ;  $p > 0.05$ ). Bu bulgulara göre aileleriyle birlikte yaşayan lise öğrencileri ile yurttan kalan lise öğrencileri arasında internet bağımlılığı bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Aileleriyle birlikte yaşayan lise öğrencileri ile yurttan kalan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t = 2.90$ ;  $p > 0.05$ ). Bu bulgulara göre aileleriyle birlikte yaşayan lise öğrencileri ile yurttan kalan lise öğrencileri arasında siber zorbalığa duyarlılık bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Aileleriyle birlikte yaşayan lise öğrencileri ile yurttan kalan lise öğrencilerinin insani değerlere sahip olma durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t = 3.71$ ;  $p < 0.05$ ). Bu bulgulara göre aileleriyle birlikte yaşayan lise öğrencilerinin insani değerlere sahip olma durumlarının, yurttan kalan lise öğrencilerinin insani değerlere sahip olma durumlarından daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmaya kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin yaşam alanlarında (ev ya da yurt) internet bağlantısı bulunup bulunmadığına göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 6 elde edilmiştir.

**Tablo 6.** Lise öğrencilerinin internet bağlantılarına göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	İnternet Bağlantısı	N	$\bar{X}$	S	t	p
İBÖ	Var	390	21.24	16.44	8.09	0.00
	Yok	384	12.53	13.27		
SZDÖ	Var	390	33.73	6.53	4.21	0.01
	Yok	384	34.97	5.84		
İDÖ	Var	390	155.94	19.05	1.26	0.20
	Yok	384	154.15	20.27		

Yaşam alanlarında internet bağlantısına sahip olan lise öğrencileri ile yaşam alanında internet bağlantısına sahip olmayan lise öğrencilerinin internet bağımlılığı durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t = 8.09$ ;  $p < 0.05$ ). Bu bulgulara göre yaşam alanlarında internet bağlantısına sahip lise öğrencilerinin internet bağımlılığı durumlarının, yaşam alanlarında internet bağlantısı olmayan lise öğrencilerinin internet bağımlılığı durumlarından daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yaşam alanlarında internet bağlantısına sahip olan lise öğrencileri ile yaşam alanında internet bağlantısına sahip olmayan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için



bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 4.21$ ;  $p < 0.05$ ). Bu bulgulara göre yaşam alanlarında internet bağlantısına sahip lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumlarının, yaşam alanında internet bağlantısı olmayan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumlarından daha düşük olduğu söylenebilir.

Yaşam alanlarında internet bağlantısına sahip olan lise öğrencileri ile yaşam alanında internet bağlantısına sahip olmayan lise öğrencilerinin insani değerlere sahip olma durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 1.26$ ;  $p > 0.05$ ). Bu bulgulara göre yaşam alanlarında internet bağlantısına sahip lise öğrencileri ile yaşam alanında internet bağlantısına sahip olmayan lise öğrencileri arasında insani değerlere sahip olma durumu bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Araştıma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 7 elde edilmiştir.

**Tablo 7.** Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Farklar
İBÖ	9	244	18.45	14.16	2.58	0.06	-
	10	240	19.42	16.30			
	11	138	14.96	13.76			
	12	152	18.25	16.65			
SZDÖ	9	244	34.29	5.95	0.57	0.63	-
	10	240	34.00	6.68			
	11	138	34.81	5.90			
	12	152	34.55	6.18			
İDÖ	9	244	158.92	20.28	1.13	0.33	-
	10	240	156.60	20.27			
	11	138	156.77	18.86			
	12	152	155.45	17.74			

Lise öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre internet bağımlılığı durumlarını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır ( $F= 2.58$ ;  $p > 0.05$ ). Analiz sonucuna göre lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre internet bağımlılığı durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre siber zorbalığa duyarlılık durumlarını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır ( $F= 0.57$ ;  $p > 0.05$ ). Analiz sonucuna göre lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre siber zorbalığa duyarlılık durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Lise öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre insani değerler durumlarını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır ( $F= 1.13$ ;  $p >$

0.05). Analiz sonucuna göre lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre taşımış oldukları insani değerler durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Araştıma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin yerleşim birimlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 8 elde edilmiştir.

**Tablo 8.** Lise öğrencilerinin yerleşim birimlerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Yerleşim Birimi	N	$\bar{X}$	S	t	p
İnternet Bağımlılığı	İl ve İlçe Köy ve Kasaba	374 400	18.71 15.51	16.81 14.21	9.31	0.00
Siber Zorbalığa Duyarlılık	İl ve İlçe Köy ve Kasaba	374 400	34.86 33.87	5.72 6.62	2.98	0.08
İnsani Değerler	İl ve İlçe Köy ve Kasaba	374 400	155.67 158.04	18.74 19.86	0.70	0.40

İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan lise öğrencileriyle, köy ve kasabada yaşayan lise öğrencilerin internet bağımlılığı durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 9.31$ ;  $p< 0.05$ ). Bu bulgulara göre il ve ilçe merkezinde yaşayan lise öğrencilerinin internet bağımlılığı durumlarının, köy ve kasabada yaşayan lise öğrencilerinin internet bağımlılığı durumlarından daha yüksek olduğu söylenebilir.

İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan lise öğrencileriyle, köy ve kasabada yaşayan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 2.98$ ;  $p> 0.05$ ). Bu bulgulara göre il ve ilçe merkezinde yaşayan lise öğrencileriyle köy ve kasabada yaşayan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan lise öğrencileriyle köy ve kasabada yaşayan lise öğrencilerinin insani değerler durumları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 0.70$ ;  $p> 0.05$ ). Bu bulgulara göre il ve ilçe merkezinde yaşayan lise öğrencileriyle köy ve kasabada yaşayan lise öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler durumları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Araştıma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin ailelerinin aylık gelir düzeylerine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 9 elde edilmiştir.

**Tablo 9.** Lise öğrencilerinin aile gelir düzeylerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Farklılar
<b>İnternet Bağımlılığı</b>	0-1500	330	13.73	13.08	19.02	0.00	0-1500 ile 3000 üzeri
	1500-3000	291	17.80	15.74			
	3000-3000	153	22.80	18.31			
	3000 üzeri						
<b>Siber Zorbalığa Duyarlılık</b>	0-1500	330	33.44	6.35	6.14	0.00	0-1500 ile 3000 üzeri
	1500-3000	291	35.01	6.11			
	3000-3000	153	35.03	5.91			
	3000 üzeri						
<b>İnsani Değerler</b>	0-1500	330	157.04	19.79	5.80	0.00	1500-3000 ile 3000 üzeri
	1500-3000	291	159.03	18.25			
	3000-3000	153	152.50	19.81			
	3000 üzeri						

Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerine göre internet bağımlılığı ölçeğine verdikleri cevapların analizi için tek yönlü varyans analizi ve Scheffe testi yapılmıştır (F= 19.02; p< 0.05). Analiz sonuçlarına göre aylık geliri 0-1500 TL arası olan öğrencilerin internet bağımlılığı durumu, aylık geliri 3000 TL ve üzeri olan öğrencilerin internet bağımlılığı durumundan daha düşük olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerine göre siber zorbalığa duyarlılık ölçeğine verdikleri cevapların analizi için tek yönlü varyans analizi ve Scheffe testi yapılmıştır (F= 6.14; p< 0.05). Analiz sonuçlarına göre aylık geliri 0-1500 TL arası olan öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılık durumu, aylık geliri 3000 TL ve üzeri olan öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılık durumundan daha düşük olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerine göre insani değerler ölçeğine verdikleri cevapların analizi için tek yönlü varyans analizi ve Scheffe testi yapılmıştır (F= 5.80; p< 0.05). Analiz sonuçlarına göre aylık geliri 1500-3000 TL arası olan öğrencilerin sahip oldukları insani değerler durumu, aylık geliri 3000 TL ve üzeri olan öğrencilerin sahip oldukları insani değerler durumundan daha yüksek olduğu söylenebilir.

Araştıma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin babalarının eğitim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 10 elde edilmiştir.

**Tablo 10.** Lise öğrencilerinin babalarının eğitimlerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Eğitim Durumu	N	$\bar{X}$	SS	F	p	Farklılar
<b>İnternet Bağımlılığı</b>	İlkokul	401	15.28	13.72	11.81	0.00	İlkokul ile lise üstü
	Ortaokul	174	15.93	15.54			
	Lise ve üzeri	199	21.60	18.16			
<b>Siber Zorbalığa Duyarlılık</b>	İlkokul	401	34.03	6.25	1.09	0.33	-
	Ortaokul	174	34.74	6.35			
	Lise ve üzeri	199	34.64	6.02			
<b>İnsani Değerler</b>	İlkokul	401	158.25	18.62	3.09	0.06	-
	Ortaokul	174	156.98	20.59			
	Lise ve üzeri	199	154.09	19.48			

Lise öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre internet bağımlılığı ölçeğine verdikleri cevapların analizi için tek yönlü varyans analizi ve Scheffe testi yapılmıştır (F= 11.81; p<0.05). Analiz sonuçlarına göre babası ilkokul mezunu olan lise öğrencilerin internet bağımlılığı durumunun, babası lise ve üzeri mezun olan lise öğrencilerin internet bağımlılığı durumundan daha düşük olduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre siber zorbalığa duyarlılık ölçeğine verdikleri cevapların analizi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır (F= 1.09; p>0.05). Analiz sonuçlarına göre lise öğrencilerinin babalarının eğitim durumları ile siber zorbalığa duyarlılık durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Lise öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre insani değerler ölçeğine verdikleri cevapların analizi tek yönlü varyans analizi yapılmıştır (F= 3.09; p>0.05). Analiz sonuçlarına göre lise öğrencilerinin babalarının eğitim durumları ile sahip oldukları insani değerler istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Araştıma kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin annelerinin eğitim durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 11 elde edilmiştir.

**Tablo 11.** Lise öğrencilerinin annelerinin eğitimlerine göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Eğitim Durumları	N	$\bar{X}$	S	t	p
<b>İnternet Bağımlılığı</b>	İlkokul	613	15.23	14.30	13.97	0.00
	Ortaokul ve üzeri	161	23.25	18.55		

<b>Siber Zorbalığa Duyarlılık</b>	İlkokul	613	34.32	6.27		
	Ortaokul ve üzeri	161	34.44	6.04	0.05	0.82
<b>İnsani Değerler</b>	İlkokul	613	158.31	18.82		
	Ortaokul ve üzeri	161	151.49	20.42	1.95	0.16

Annesi ilkököl mezunu olan lise öğrencileri ile annesi ortaokul ve üzeri mezun olan lise öğrencilerinin internet bağımlılık ölçeğine verdikleri cevapların analizi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 13.97$ ;  $p < 0.05$ ). Bu bulgulara göre annesi ortaokul ve üzeri mezun olan öğrencilerin internet bağımlılığı durumlarının annesi ilkököl mezunu olan öğrencilerin internet bağımlılığı durumlarından yüksek olduğu söylenebilir.

Annesi ilkököl mezunu olan lise öğrencileri ile annesi ortaokul ve üzeri mezun olan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık ölçeğine verdikleri cevapların analizi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 0.05$ ;  $p > 0.05$ ). Bu bulgulara göre annesi ilkököl mezunu olan lise öğrencileri ile annesi ortaokul ve üzeri mezun olan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Annesi ilkököl mezunu olan lise öğrencileri ile annesi ortaokul ve üzeri mezun olan lise öğrencilerinin insani değerler ölçeğine verdikleri cevapların analizi bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 1.95$ ;  $p > 0.05$ ). Bu bulgulara göre annesi ilkököl mezunu olan lise öğrencileri ile annesi ortaokul ve üzeri mezun olan lise öğrencilerinin insani değerler durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Araştırmaya kapsamında lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber duyarlılık düzeyleri ve sahip oldukları insani değerlerin haftalık internet kullanım sürelerine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmış ve Tablo 12 elde edilmiştir.

**Tablo 12.** Lise öğrencilerinin internet kullanımlarına göre İB, SZD ve İD durumlarının karşılaştırılması

Değişkenler	Haftalık İnternet Kullanım Süresi	N	$\bar{X}$	S	t	p
<b>İnternet Bağımlılığı</b>	0-9 Saat	640	15.62	14.94		
	10 ve Üzeri	134	26.01	20.99	6.76	0.00
<b>Siber Zorbalığa Duyarlılık</b>	0-9 Saat	640	34.35	6.23		
	10 ve Üzeri	134	34.33	6.18	0.00	0.98
<b>İnsani Değerler</b>	0-9 Saat	640	155.91	19.43		
	10 ve Üzeri	134	153.24	19.67	1.44	0.15

Haftalık internet kullanım süresi 0-9 saat arası olan lise öğrencileri ile haftalık internet kullanım süresi 10 saat ve üzeri olan lise öğrencilerinin internet bağımlılık ölçeğine verdikleri cevapların analizi için bağımsız örneklem t testi

yapılmıştır ( $t= 6.76$ ;  $p<0.05$ ). Bu bulgulara göre haftalık internet kullanım süresi 10 saat ve üzeri olan lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinin, haftalık internet kullanım süresi 0-9 saat arası olan lise öğrencilerinin internet bağımlılığı düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Haftalık internet kullanım süresi 0-9 saat arası olan lise öğrencileri ile haftalık internet kullanım süresi 10 saat ve üzeri olan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık ölçeğine verdikleri cevapların analizi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 0.00$ ;  $p>0.05$ ). Bu bulgulara göre haftalık internet kullanım süresi 0-9 saat arası olan lise öğrencileri ile haftalık internet kullanım süresi 10 saat ve üzeri olan lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık durumları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

Haftalık internet kullanım süresi 0-9 saat arası olan lise öğrencileri ile haftalık internet kullanım süresi 10 saat ve üzeri olan lise öğrencilerinin insani değerler ölçeğine verdikleri cevapların analizi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ( $t= 1.44$ ;  $p> 0.15$ ). Bu bulgulara göre haftalık internet kullanım süresi 0-9 saat arası olan lise öğrencileri ile haftalık internet kullanım süresi 10 saat ve üzeri olan lise öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler durumları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir.

### Lise Öğrencilerinin İB, SZD ve İD Bulguları Arasındaki İlişki

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı, siber zorbalığa duyarlılık, taşınmış oldukları insani değerler ve bu insani değerlerin alt boyutları olan sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörü arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Bu amaçla yapılan korelasyon analizi sonucu aşağıdaki Tablo 13 elde edilmiştir.

**Tablo 13.** Lise öğrencilerinin İB, SZD ve İD durumları arasındaki ilişki

Korela s.	1	2	3	3.1	3.2	3.3	3.4	3.5	3.6	
1	r	1	0.09	-0.21	-0.16	-0.03	-0.23	-0.28	-0.12	-0.03
	p		0.01	0.00	0.00	0.35	0.00	0.00	0.00	0.28
2	r	1	0.29	0.26	0.29	0.18	0.23	0.17	0.10	
	p		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
3	r	1	0.75	0.68	0.78	0.81	0.66	0.56		
	p		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		

1: İnternet Bağımlılığı

2: Siber Zorbalığa Duyarlılık

3: İnsani Değerler

3.1: Sorumluluk

3.2: Dostluk

3.3: Barışçı olma

3.4: Saygı

3.5: Dürüstlük

3.6: Hoşgörü

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile siber zorbalığa duyarlılık arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır ( $r= 0.09$ ;  $p> 0.01$ ). Bu bulgulara göre lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile siber zorbalığa duyarlılıkları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile sahip oldukları insani değerler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır ( $r= -0.21$ ;  $p< 0.01$ ). Bu bulgulara göre lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile sahip oldukları

insani değerleri arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki olduğu söylenebilir. Determinasyon katsayısı ( $r^2= 0.04$ ) dikkate alındığında internet bağımlılığındaki toplam varyansın %4'ünün sahip olunan insani değerler ile ilişkisi olduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile sahip oldukları insani değerlerin alt boyutlarından olan sorumluluk, barışçı olma, saygı ve dürüstlükleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu bulgulara göre lise öğrencilerinin internet bağımlılıkları ile belirtilen değişkenler arasında çok düşük düzeyde negatif bir ilişki olduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılıkları ile sahip oldukları insani değerleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analiz yapılmıştır ( $r= 0.29$ ;  $p< 0.01$ ). Bu bulgulara göre lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılıkları ile sahip olunan insani değerleri arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Determinasyon katsayısı ( $r^2= 0.08$ ) dikkate alındığında siber zorbalığa duyarlılıktaki toplam varyansın %8'inin sahip olunan insani değerler ile ilişkisi olduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıkları ile sahip olunan insani değerlerin alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analiz yapılmıştır. Lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılıkları ile sahip oldukları insani değerlerin alt boyutları arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir.

#### 4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı puanları incelendiğinde bu araştırmada, katılımcıların %95.61'inin internet bağımlısı olmadığı, %4.26'sının sınırlı internet bağımlısı olduğu ve sadece %0.13'ünün internet bağımlısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eftekin (2015) tarafından 343 lise öğrenciyle yapılan çalışma sonucunda, öğrencilerin %9.6'sının internet bağımlısı olduğu tespit edilmiştir. Şahin (2014) tarafından 518 lise öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada yine öğrencilerin büyük çoğunluğunun internet bağımlısı olmadığı, sadece %3.3'ünün internet bağımlısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Oranlar arasındaki farklılığın sebebi ölçeklerin uygulandığı zaman, çevre ya da öğrencilerin demografik özellikleriyle ilgili olabileceği düşünülmektedir. İnternet bağımlısı olanların oranlarının düşük olma nedeni, bağımlı olanların kendini bağımlı görmek istememesinden kaynaklanmış olabilir.

Lise öğrencilerinin insani değerler puanları incelendiğinde, öğrencilerin %0.26'sının çok düşük, %1.42'sinin düşük, %19.64'ünün orta, %66.41'inin yüksek ve %12.27'sinin ise çok yüksek düzeyde insani değerlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özkan ve Soylu (2014) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin kurallara uyum, yardımseverlik, gelenek, evrensellik, öz benlik, başarı ve güven konularında verdikleri cevaplarda “genellikle katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” seçeneklerinde yığılma olduğu tespit edilmiştir. Lise öğrencilerin çoğunluğunun yüksek ve çok yüksek

düzye insani değere sahip olmasında kültürün etkili olabileceği düşünölmektedir.

Lise öğrencilerinin siber zorbalığa duyarlılık puanları incelendiğinde, lise öğrencilerin %6.85'inin düşük, %30.88'inin orta ve %62.27'sinin ise yüksek düzeyde siber zorbalığa yönelik duyarlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gezin ve Çuhadar (2012) tarafından yapılan çalışma sonucunda öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıklarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilerin yarıya yakınının evlerinde internet bağlantısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda öğrencilerin internet kullanımı üzerinde ailelerin etkisinin olabileceği ve onları bilinlendirmiş olabileceği düşünölmektedir. Ayrıca ilköğretim ikinci kademe ders programında yer alan Bilişim Teknolojileri ve Yazılım dersi de öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıklarının artmasına katkı sağlamış olabilir.

Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre internet bağımlılığı puanları incelendiğinde, erkek öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarının kız öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarından yüksek olduğu görölmüştür. Daha önce yapılan birçok çalışmada erkeklerin internet bağımlısı olma ihtimallerinin daha yüksek olduğu sonucu bulunmuştur (Gençer, 2011; Young & Rodgers, 1998; Çakır-Balta ve Horzum, 2008). Bu durumun sebebi erkek öğrencilerin internet kullanım süresinin kız öğrencilerin interneti kullanım süresinden fazla olması ile açıklanabilir. Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre siber zorbalığa duyarlılık puanları incelendiğinde, kız öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıklarının erkek öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıklarından yüksek olduğu görölmüştür. Yılmaz (2010) tarafından öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmada, kız öğretmen adaylarının siber zorbalık konusunda erkeklere göre daha yüksek duyarlılığa sahip olduğu ifade edilmiştir. Kız öğrencilerin siber zorbalığa duyarlılıklarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olmasında yetiştirilme şekillerinin ya da toplumsal baskının etkisi olabilir. Erdur - Baker ve Kavşut (2007) tarafından 14-19 yaş aralığındaki öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber zorbalık yaptıkları ve siber zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ancak Özdemir ve Akar (2011) yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin daha fazla siber zorbalık yaptığı fakat siber zorbalık mağduru olma açısından kız ve erkek öğrenciler arasında bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre insani değerler puanları incelendiğinde, kız öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerin puanlarından yüksek olduğu görölmüştür. Ulusoy (2007) ve Keskin (2008) çalışmalarında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre değerlere daha fazla sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Kız öğrencilerin sahip oldukları insani değer puanlarının erkek öğrencilerine göre daha yüksek olmasında yine yetiştirilme şekillerinin ya da toplumsal baskının etkisi olabilir.

Lise öğrencilerinin aileleriyle birlikte ya da yurttta yaşama durumlarına göre insani değerler puanları incelendiğinde; ailesiyle birlikte yaşayan öğrencilerin insani değerler puanlarının yurttta kalan öğrencilerin puanlarından yüksek olduğu görölmüştür. Bu durumun sebebi öğrencilerin aile kültüründen



uzakta olması olabilir. Temel ve Aksoy (2001) ailenin çocuklarına küçüklüklerinden itibaren, toplum normlarını ve ahlak değerlerini aktarmak için gerekli olan model ve örnekleri sağladığını ve bu şekilde onları doğru davranışa yönlittiğini ifade etmişlerdir.

Lise öğrencilerinin internet bağlantısına sahip olma durumlarına göre internet bağımlılığı ve siber zorbalığa duyarlılık puanları incelendiğinde, internet bağımlılığı ve siber zorbalığa duyarlılık puanlarının internet bağlantısına sahip olan öğrencilerde yüksek olduğu görülmüştür. İnan (2010) çalışmasında evinde internet bağlantısı olanların evinde internet bağlantısı olmayanlara göre internet bağımlılıklarının yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu durumun sebebi internete daha fazla erişim olanaklarının olması olabilir. Lise öğrencilerinin internet bağlantısına sahip olma durumlarına göre insani değerler puanları incelendiğinde, internet bağlantısına sahip öğrencilerle internet bağlantısı olmayan öğrenciler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bu sonuca göre internet bağlantısına sahip olan öğrencilerin internet bağımlılıkları yüksek fakat sahip oldukları insani değerlerde bir farklılaşma görülüyor. Kişilerin internet bağımlısı olabilmesi için bazı değerlerden taviz vermesi beklenir.

Lise öğrencilerinin sınıf seviyelerine göre internet bağımlılığı, siber zorbalığa duyarlılık, insani değerler ve insani değerlerin alt boyut puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Şahin (2014) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarında sınıf seviyeleri açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşma olmadığı ancak 9. sınıf öğrencilerinin internet bağımlılığı puanlarının diğer sınıf seviyelerinde öğrenim gören öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dilmaç ve Yiğit (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, 9. sınıf öğrencilerinin insani değerlerin alt boyutlarından olan saygı puanlarının 11. sınıf öğrencilerinin saygı puanlarından yüksek olduğu, diğer alt boyutlarda ise sınıf seviyesine göre herhangi bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada yaş değişkenine göre yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında; öğrencilerin sahip oldukları insani değerler ile yaş değişkeni arasında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalığa duyarlılık puanları ile öğrenci ailelerinin aylık gelir seviyeleri bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülmemiştir. Gençler (2011)'in yaptığı çalışmada da ailenin sosyo-ekonomik durumu ile öğrencilerin internet bağımlılığı arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Lise öğrencilerinin ailelerinin aylık gelir seviyelerine göre yapılan inceleme sonucunda, aylık geliri 1500TL ile 3000TL arasında olan öğrencilerin insani değerler puanlarının, diğer gelir seviyelerine sahip öğrencilerin puanlarından yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, orta gelirli ailelerin çocuklarının sahip oldukları insani değerlerin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerinin babalarının eğitim durumlarına göre yapılan incelemede anne ve babaların eğitim seviyesi arttıkça çocuklarının internet bağımlılığı oranının arttığı görülmüştür. İnan (2010) yaptığı çalışmada bu araştırma sonucuna benzer olarak, annelerin eğitim düzeyi arttıkça çocukların

internet bağımlılığının arttığını belirtmektedir. Anne-baba eğitim düzeyi ile siber zorbalığa duyarlılık ve insani değerler puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülmemiştir. Dilmaç ve Yiğit (2011) yaptıkları çalışmada ilköğretim mezunu annelerin insani değerler puanlarının, üniversite mezunu annelerin puanlarından yüksek olduğunu ifade etmektedirler. Ancak Keskin (2008) anne-baba eğitim seviyesinin artmasına paralel olarak öğrencilerin sahip oldukları insani değerlerinin de arttığını ifade etmektedir.

Lise öğrencilerinin haftalık internet kullanım sürelerine göre yapılan incelemede, haftalık 10 saat üzeri internet kullanan öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarının haftalık 10 saatin altında internet kullanan öğrencilerin internet bağımlılığı puanlarından yüksek olduğu görülmüştür. Yılmaz, Şahin, Haseski ve Erol (2014) yaptıkları çalışmada internet kullanım süresinin artmasıyla internet bağımlılığının da arttığını tespit etmişlerdir. Ancak kimi araştırmacılara göre ise internet kullanım süresinin fazla olması tek başına problemlili internet kullanımı olarak yorumlanamamaktadır (Caplan, 2005; Davis, 2001; Young & Rogers, 1998). Öğrencilerin haftalık internet kullanım sürelerine göre siber zorbalığa duyarlılık ve, insani değerler puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülmemiştir.

Lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ile insani değerler ve insani değerlerin alt boyutları arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan inceleme sonucuna göre, internet bağımlılığı puanı yüksek olan öğrencilerin insani değerler ve insani değerlerin alt boyutlarından olan barışçı olma ve saygı puanı düşük bulunmuştur. Çetin, Peker, Eroğlu ve Çitemel (2011) sosyal ilişkilerinden yeterli doyum elde edemeyen bireylerin bu doyumunu sanal ortamdaki ilişkileri aracılığıyla sağlamaya çalıştığını bildirmiştir. İnternet bağımlısı olan kişilerin internette çok fazla zaman geçirmelerinden dolayı sosyal yaşamı ihmal etmeleri ya da sosyal yaşantısı zayıf olan kişilerin internet ortamına ağırlık vermeleri bu sonucun sebebi olabilir.

## 5. KAYNAKLAR

- Arıcak, O. T. (2009). Üniversite öğrencilerindeki siber zorbalık davranışlarının bir yordayıcısı olarak psikiyatrik belirtiler. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Ayas, T., Çakır, Ö., & Horzum, M.B. (2011). Ergenler için bilgisayar bağımlılığı ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 439-448.
- Baker, Ö. E., & F. Kavrut. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Bayezid, G. (2000). Bastırma duyarlılık ölçeğini Türk kültürüne uyarlama çalışması. *Düşünen Adam*, 13(2), 99-106.
- Bayraktar, F. (2001). *İnternet kullanımının ergen gelişimindeki rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

- Çakır-Balta, Ö., & Horzum, M.B. (2008). Web tabanlı öğretim ortamındaki öğrencilerin internet bağımlılığını etkileyen faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 187-205.
- Caplan, S. E. (2005). A social skill account of problematic internet use. *Journal of Communication*, 55(4), 721-736.
- Çetin B., Peker, A., Eroğlu, Y., & Çitemel, N. (2011). Siber zorbalığın bir yordayıcısı olarak ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar: Ergenler için bir ön çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(3), 1064-1080.
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model for pathological internet use (PIU). *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187-195.
- Dilmaç B., & Yiğit, R. (2011). Ortaöğretimde öğrencilerinin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 159-178.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim öğrencilerine insani değerler eğitimi verilmesi ve ahlaki olgunluk ölçeği ile eğitiminin sınanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Durmuş, C. (1996). *Değerlerin meslek grupları açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eftekin, P. (2015). *Ergenlik dönemindeki öğrencilerin internet bağımlılığı ve anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Eray, Y., Şahin, Y. L., Haseski, H. İ., & Erol, O. (2014). Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Balıkesir ili örneği. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4(1), 133-144.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27, 31-42.
- Gençer, S. L. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinin internet bağımlılık durumlarının internet kullanım profilleri ve demografik özelliklere göre farklılıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Gezgin, D. M., & Çuhadar, C. (2012). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 93-104.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar: Ahlak psikolojisi. ahlaki değerler ve ahlaki gelişme*. İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- İnan, A. (2010). *İlköğretim II. kademe ve ortaöğretim öğrencilerinde internet bağımlılığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Basım.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Mishna, F., McLuckie, A., & Saini, M. (2009). Real world dangers in an online reality: A qualitative study examining online relationships and cyberabuse. *Social Work Research, 33*(2), 107-118.
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber-zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 17*(4), 605-626.
- Özkan, R., & Soyulu, A. (2014). Eğitim fakültesi öğrencilerinin benimsedikleri temel insani değerler (Niğde il örneği). *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9*(2), 1253-1265.
- Şahin, N. (2014). *Ergenlik problemleri ve baş etme yöntemleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues, 50*(4), 19-45.
- Tanrikulu, T., Kınay, H., & Arıcak, O. T. (2013). Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(1), 33-47.
- Temel, Z. F., & Aksoy, A. B. (2001). *Ergen ve gelişimi*. Ankara: Nobel Yayın Basım.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2010). An examination of preservice teachers' perceptions about cyberbullying. *Eurasia Journal of -Mathematics, Science & Technology Education, 6*(4), 263-270.
- Young, K. S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behaviour, 1*(3), 237-244.
- Young, K. S. (2007). Cognitive behavior therapy with internet addicts: Treatment outcomes and implications. *CyberPsychology & Behavior, 10*(5), 671-679.
- Young, K. S., & Rogers, R. C. (1998). The relationship between depression and internet addiction. *CyberPsychology & Behavior, 1*(1), 25-28.

## EXTENDED ABSTRACT

### Introduction

Developments in the internet technology increase the rate of internet usage and make it a part of our everyday life. As the emerging technology facilitates life on one side, it brings new risks along with on the one hand. One of these risks is the internet addiction. According to Young (2007), one of the first people to work on the internet addiction, it is a clinical illness that can affect people at the level that causes problems in their social relationships and professional life.

Another negative situation that arises beside the internet addiction is cyber-bullying behaviours. Arıcak (2009) describes cyber bullying as damaging

behaviours using information and communication technologies. The main measure to be taken against cyber bullying is to be sensitive.

Internet addiction can change individuals' experiences and values. According to Dilmaç (1999), values are an important factor that affects, determines and shapes people's attitudes and behaviours.

The internet, which is widely used by individuals all over the world, is settled in our lives with its positive and negative aspects. Along with the widespread use of the internet, the concepts of internet addiction and cyber bullying have also emerged. It is estimated that internet addiction may have an effect on the values that individuals have. Sensitivity awareness of these environments is considered to be important for internet users in order not to be exposed to cyber bullying. For this reason, it will be useful to consider the internet addiction, sensitivity for cyber bullying and possessed humanistic values together.

## **Method**

Quantitative research techniques were used in this study where the cyber sensitivity, internet addiction and humanistic values of high school students were examined and it is a study that consists of the relational screening model.

While the universe of the study was composed of high school students who were studying in different cities in the 2013-2014 academic year, students of Anatolian high school, Anatolian İmam Hatip (theological) high school and vocational high school constituted the lower layer of it. 774 students who were determined according to the proportion of different high school students at the universe were included in the sample of the research. In this study, the stratified sampling method of probability based sampling methods was used as the high schools are divided into different groups.

In this research, the "Internet Addiction Scale" prepared by Young (1996) and adapted to Turkish by Bayraktar (2001) was used to determine the internet addiction levels of students. "Humanistic Values Scale" prepared by Dilmaç (2007) was used to determine the humanistic values they possess and "Sensitivity Scale For Cyber bullying" prepared by Tanrikulu, Kınay and Arıcak (2013) was used to measure their sensitivity against cyber bullying. The "Personal Information Form" developed by the researcher was used to determine the demographic characteristics of the students (gender, class, school type, income level of the family, educational level of the parents, etc.).

Once data collection tools for the research were applied, each dataset was individually checked by the researchers and then transferred to the computer environment after being encoded according to the data code instructions. The data transferred to the computer environment were processed according to various categories and statistical analyzes were performed using Microsoft Excel and version 21.0 of "SPSS" package program.

Firstly, the arithmetic mean, standard deviation, percentages and frequencies of the collected data were calculated. Independent sample t test was

used to determine the differences in the average scores of students' internet addiction, humanistic values and sensitivity for cyber bullying scales in terms of gender, place of residence, living together with the family, education level of mother, having internet connection and internet usage times per week. One-way analysis of variance (F test) was used to determine the differences in the mean scores of the students' internet addiction, humanistic values and sensitivity for cyber bullying in terms of school type, grade, income status, and father education level. The Scheffe test was conducted to determine the differences. The level of significance in the study was taken as .05.

### **Result and Discussion**

When the high school students' internet addiction scores were examined, it was concluded that that 95.61% of the students were not internet addicted, 4.26% were limited internet addicted and only 0.13% were internet addicted. As a result of the study conducted by Eftekin (2015) with 343 high school students to examine the relationship between adolescent students' internet addiction and parents' attitudes, it is determined that 58.9% of the students were not addicted, 31.4 were limited addicted and 9.6 were addicted. Another study supporting the result that the majority of the students were not internet addicted was carried out by Şahin (2014) with 518 high school students to examine the relationship between adolescence problems and coping methods and internet addiction. It was concluded that 76,6% of the students were not addicted, 20,1% were probable addicted and 3.3% were addicted. It is thought that the differences between the ratios may be for the environment which scales are applied or demographics of the students.

When the humanistic values scores of the high school students were examined, it was found that 0,26% of the students had very low humanistic values, 1,42% had low humanistic values, 19,64% had moderate humanistic values, 66,41% had high humanistic values and 12,27% had very high humanistic values. According to the results of the research carried out by Özkan and Soylu (2014), an accumulation was determined in the responses of students in the "I generally agree" and "I strongly agree" options of obeying the rules, helpfulness, tradition, universality, self-identity, success and trust topics. It is thought that the majority of the students have high and very high humanistic values and that the cultures are effective.

When the sensitivity scores of the high school students for the cyber bullying were examined, it was reached to the conclusion that 6.85% of the students had low sensitivity for cyber bullying, 30.88% had moderate sensitivity for cyber bullying and 62.27% had high sensitivity for cyber bullying. As a result of the study carried out by Gezgin and Çuhadar (2012), they found that students' sensitivity for cyber bullying were high. Within the scope of the research, it is concluded that there is an internet connection in the houses of almost half of the students. In this case, it is thought that families may have an effect on the internet usage of the students.

In the review carried out to determine the relationship between high school students' internet addiction and humanistic values and their sub-dimensions, students with high internet addiction scores were found to have a low level of peacefulness and respect of humanistic values and its sub-dimensions. Çetin, Peker, Eroğlu and Çitemel (2011) reported that individuals who can not obtain sufficient satisfaction from their social relations try to achieve this satisfaction through the relations in the virtual environment. This may be the reason why Internet addicts ignore social life because they spend too much time on the internet, or that people with weak social experiences focus on the internet environment.

In the review carried out to determine the relationship between high school students' internet addiction and sensitivity for cyber bullying, it was found that there was no statistically significant relationship between internet addiction and sensitivity to cyber bullying. However, Peker and Eroğlu (2010) found that the increase of internet addiction of the students increased the probability of being a cyber bully or a victim.